

Б.Д. Черномаз

ГУРБИ І УМАНЩИНА

У статті акцентовано увагу на важливості збереження історичної пам'яті у середовищі українського суспільства. Описано одну із маловідомих сторінок історії боротьби українців за здобуття державної незалежності під час Другої світової війни. У статті йдеться про події, які відбувалися у квітні 1944 року. А саме про бойове зіткнення куренів УПА з переважаючими силами військ НКВС підсилених легкими танками. Автор зазначає, що Гурбенський ліс далеко від Умані – біля села Гурби в Західній Україні. Тим не менше в цьому бою брали участь три курені добровольців УПА з Уманщини.

Ключові слова: Гурбенська битва, «УПА-Підень», «Холодний Яр», Уманщина, Осип Безпалько «Остан», Уманщина.

2017 рік багатий на річниці знаменних подій, які залишили слід в розвитку історичних процесів України і Уманщини зокрема. Очевидно, що Умань не залишиться осторонь відзначення дат, які в недалекому минулому мешканці Уманщини своїм патріотизмом вписали навечно в історію нашого краю. Власне, традиція відзначення річниць важливих для розвитку будь-якої гіпотетично взятої чи конкретної держави подій цивілізованості серед розвинутих країн світу. З цього приводу зазначимо, що політичний істеблішмент України, після проголошення державної незалежності, з усього видно, обрав свій історичний шлях розвитку, відмінній від далеких і близьких сусідів. Це стало однією з причин того, що на долю українських істориків випала місія досліджувати і запускати в науковий обіг нововідкриті історичні факти і формувати нові погляди на перебіг подій, суть

яких у період домінування комуно-російської імперії замовчувалася або була сфальсифікована.

У ситуації із зростанням актуальності відзначення знаменних для історії Уманщині (і України теж) дат зазначимо, що українська держава забезпечила історикам можливість вивчення архівних документів про боротьбу українського народу за державну незалежність.

Звернемо увагу на одну історичну подію, яка ще мало досліджена – це битва, яка відбулася, 22 - 25 квітня 1944 року між 30-тисячним військовим з'єднанням радянських військ і 5-ти тисячним з'єднанням куренів УПА. Йдеться про бій, який в середовищі істориків відомий під назвою «Битва в Гурбенському лісі», а ще дослідники історії України цей бій називають «Битва під селом Гурби».

Гурбенський ліс далеко від Умані – біля села Гурби на Крем'яччині у Західній Україні. Тим не менше в цьому бою брали участь три курені добровольців УПА з Уманщини. Навряд чи ми можемо вважати, що всі бійці цих куренів були з Уманщини, але причетність бійців і їхніх командирів до нашого регіону, безперечно, є. Курені, про які ми ведемо мову, формувалися в лісах між Христинівкою і Гайсином. На початку грудня 1943 року ці курені трансформовано у структуру УПА, яку названо «УПА-Підень». Щодо чисельності вояків у цих куренях, то на даний час, навряд чи можливо назвати точну цифру. Хоча нам відомо, що «курінь» чисельно відповідав полку, а полк дорівнював кількості у 300 вояків. Мусимо зауважити, що в особовий склад цих куренів входили не тільки добровольці з Уманщини. Воювати за державну незалежність України прийшли загони з Кіровоградщини, Полтавщини, Дніпропетровщини та з Холодного Яру.

Досліджуючи доступну для науковців літературу про участь мешканців Центральної України в боротьбі за незалежність України, необхідно вибрати і проаналізувати інформацію про участь уманчан в УПА відображену у відомих нам збірників спогадів, мемуарів учасників подій – тощо, і перейти до даних, які розосереджені по багатьох архівах України та архівах Росії. А

можливість працювати в російських архівах на початку 90-х років минулого століття українські історики мали.

Із джерел «діаспорного» походження найбільш інформаційно наповненою ми вважаємо книгу «Похідні групи ОУН» Лева Шанковського [1]. З цієї книги ми дізнаємось про псевда командирів тих куренів, які були сформовані на Уманщині і в кінці грудня 1943 року відбули в Західну Україну. Це командири під псевдами «Шум», «Саблюк» і «Довбенко». Оскільки впродовж останнього десятиріччя українські історики отримали можливість вивчати архівні справи колишнього КГБ, то на сторінках цих справ дослідники діяльності УПА знаходять дуже цінну інформацію із захоплених чекістами у повстанських криївках в якості трофеїв документів, зокрема звітів про бої з військами НКВС. В одній із справ архіву, який на сучасну пору знаходиться на території Росії, ми знаходимо інформацію про бій в Гурбенському лісі. Інформація попала чекістам у формі звіту одного з командирів куренів УПА для ГВШ (Головний Військовий Штаб). Інформація, яка подається у звіті перегукується з інформацією, яку подає Л.Шанковський. Щоб не бути голослівним подаємо цитату з цього звіту такого змісту:

«... 23-25 квітня битва під Гурбами (район Кременець, Волинська область) УПА-Південь (5 тисяч воїнів, курені Олександра Степчука-Сторчана, Івана Сала-Мамая, Олександра Кайдаша-Діка, Семена Котика-Докса, Івана Золотнюка-Довбенка, Андрія Трачука-Бувалого, Андрія Вовка-Шума, Миколи Швеця-Залізняка під загальною командою начальника КВШ (Крайовий Військовий Штаб) УПА-Південь Миколи Свистуна-Ясеня) з НКВС (5 бригад, 30 тис., 15 танків, авіація), знищено до 120 (радянські дані) або більше 800 (дані УПА) військовослужбовців НКВС і 80 воїнів УПА, закатовані до смерті 100 поранених воїнів УПА і 200 новобранців УПА» [2, арк.8].

Цей бій був одним з найтриваліших і одним з найбільших, які доводилось вести Українській Повстанській Армії в боротьбі за державну незалежність.

Згідно архівних даних, бій відбувався протягом кількох днів: 21-25 квітня 1944 року. 30-ти тисячне з'єднання Червоної армії і військ НКВС зішлись у протистоянні з 5-ма тисячами українських патріотів, які пішли в бій за державний суверенітет України добровільно, без примусової мобілізації (в УПА приймали лише добровольців).

Для уманчан він знаменний тим, що в бою взяли участь з'єднання «Холодний Яр» «УПА-Південь». Як було вже згадано, «УПА-Південь» формувалася в лісах між Христинівкою і Гайсином у другій половині 1943 року.

За підготовку до створення «УПА-Південь» відповідав Осип Безпалько «Остап», якого восени 1942 року за наказом ГВШ УПА було переведено з посади обласного провідника Кіровоградської обласної ОУН на посаду провідника ВО-Умань (військова округа Умань Ч.Б.).

Факт переходу «Остапа» на Уманщину відбувся на початку 1943 року, оскільки в другій половині 1942 року в бою з німцями полягли провідник «ВО-Умань» Володимир Коханьчук – псевдо «Петро Тимченко» і його заступник Роман Михайлюк – псевда «Дума», «Думка», «Робінзон». Після прибуття «Остапа» розпочалась організація первинних структур «УПА-Південь». З організаційною метою в Умань кілька разів приїжджав Василь Кук – псевда «Леміш», «Медвідь», «Юрко», «Коваль», двічі побував Степан Мудрик – псевдо «Мечник» та інші чільні представники ГВШ.

В результаті зусиль і організаторського таланту цих видатних діячів ОУН у другій половині 1943 року було створено декілька куренів УПА, які перед новим 1944-м роком, коли до них приєдналися формування з Холодного Яру та загони добровольців з інших регіонів України, отримали статус «УПА-Південь». В грудні 1943 року курені «УПА-Південь» вирушили

в лісі Галичини, оскільки так складалася ситуація, що потрібно було готуватися до ведення довготривалої партизанської війни.

Таким чином на початку квітня 1944 року уманчани вже були в Гурбенському лісі всім складом «УПА-Південь» і холодноярців, оскільки прибули добровольці з регіону Холодного Яру які мали назву «Холодний Яр». Після короткого перепочинку «УПА-Південь», частиною якої було з'єднання «Холодний Яр», разом з бійцями південної групи «УПА-Північ» «Богун» протягом чотирьох днів героїчно билися з переважаючими силами комуно-російських загарбників.

Бій закінчився для УПА великими втратами – за даними інформаційної служби УПА впали в бою більше тисячі вояків. Ті бійці УПА, які зуміли витримати чотириденну битву, вночі прорвалися з оточення і розсіялись по лісах Західної України.

В архівних справах колишнього КГБ є опис в кількох відмінних один від одного варіантів Гурбенської битви. Уривок одного з варіантів, ми публікуємо: «... Располагая данными, добытыми путём следствия о том. что в Кременецких лесах дислоцируется курень «Крапивы» и ряд других бандформирований, была организована оперативно-чекистская группа с участием 4-х бригад войск НКВД, одного каз. (очевидно казачьего Ч.Б.) полка и танкового подразделения. Оперативно-поисковая группа путём прочёски лесных массивов Кременецкого и Шумского районов, охватом прочёской приближающихся к лесному массиву сел, обнаружила расположение бандгрупп и навязала им бой. За время боевых действий с 22 апреля по 27 апреля с.г. было уничтожено свыше тысячи бандитов и четыреста бандитов пленено» [3, арк. 150].

На сучасну пору цікавість до діяльності УПА істориків та фахівців з інших дисциплін, не згасла, а скоріше навпаки, зросла. На нашу думку, така ситуація пояснюється тим, що українські науковці намагаються дослідити стимули, завдяки яким УПА активно діяла впродовж 10-ти років, не маючи державного тилового забезпечення. Нині феномен функціонування армії без

держави викликає зацікавлення широкого спектру фахівців, зокрема таких дисциплін, як психологія, соціологія, історія тощо. Ми вважаємо, що пояснення лежить в проявах українського колективного менталітету, який за період свого домінування вперто намагалися деформувати керівничі Російської імперії. Адже ми ще пам'ятаємо як комуно-російська влада намагалася створити і закріпити у нашій свідомості образ українського повстанця, як типічного «зарізяки» озброєного ножем, сокирою і підперезаного вірвовкою, яку при нагоді він використовує як удавку. Якщо спецслужби дізнавалися, що хтось з українців смів сумніватися в правдивості такого образу, то це означало, як мінімум, складнощі кар'єрного росту, відсуненням черги на отримання квартири або іншими неприємностями. Всі українці повинні були вірити, що українські повстанці – це малочисельна «шайка» бандитів. Ситуація в цьому аспекті могла б прояснитися, якби з моменту проголошення незалежності України українські історики мали вільний доступ до тих архівних справ, які стосувалися діяльності ОУН-УПА. Але так сталося, що назривала ситуація, при якій розпад СРСР ставав все очевиднішим, і начальник КГБ України Галушко дезертирував в Росію. Все було б добре але, як повідомляли деякі ЗМІ, Галушко «прихопив» з собою 39 тон архівних справ, які стосувалися, в основному, боротьби за державну незалежність України.

Незважаючи на те, що в Росію було вивезено ту частину архівних справ колишнього КГБ (тоді ще ця установа була діючою), у яких йшлося про методи нейтралізації боротьби українців за державну незалежність, українським історикам все одно багато чого з архівних справ лишилося для дослідження. А коли Росія проголосила суверенітет, то до вивчення архівних справ в Росії деякий час були допущені українські науковці. Таким чином в науковому обігу українських дослідників з'явилася значна кількість архівних документів, які стосувалися збройної боротьби українських патріотів за незалежність України. Отже, незважаючи на те, що в документах комуно-російських спецслужб є багато замовчувань і перекручень, ми все одно

вважаємо доцільним опублікувати цитату із звіту про результати Гурбенської битви відображеного в одній з архівних справ РФ:

«...В проведении операции по окружению, разгрому и уничтожению банд в Кременецких лесах в составе частей войск НКВД участвовало 15 легких танков.

Со стороны бандитов применялись минометы, пулеметы и ручное вооружение. Всего с 21 по 27 апреля имели место 26 боевых столкновений, в результате которых убито бандитов 2018, захвачено живыми 1570. Захвачено: один самолет У-2, пушек – 7, станковых пулеметов – 5, ручных пулеметов – 42, минометов – 15, противотанковых ружей – 6, автоматов — 31, винтовок – 198, пистолетов – 16, ручных гранат – 789, патронов – 45 000, мин – 539, немецкая рация – 1, телефонных коммутаторов – 2, лошадей – 129, повозок – 120. Кроме этого, обнаружены типография с бумагой и ряд продовольственных и вещевых складов, из которых, по предварительным данным, извлечено: сахара – 35 мешков, ржи – 56 тонн, полушубков – 270, стеганых курток – 75, брюк стеганых – 105. Подорвано два склада с немецкими снарядами и минами...» [4, арк.8].

Для дослідників історії Уманщини документ, цитату з якого ми навели, має велике значення. Він є свідченням того, що більшовикам, у період свого домінування, не вдалося масовими репресіями і голодоморами змусити мешканців Центральної України до рабської покори і конформізму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шанковський Лев Похідні групи ОУН. – Мюнхен. Вид-во «Український Самостійник», 1958. – 369 с.
2. ГАРФ. - Ф. Р-9401, Оп. 2, Д. 65, Л. 8.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань, ф.1, оп.23, спр.930, арк.150-155.
4. ГАРФ. - Ф. Р-9401, Оп. 2, Д. 65, Л. 8.

Чорномаз Б.Д. Гурбы и Уманицина.

На страницах предлагаемой статьи акцентировано внимание на важности сохранения исторической памяти в среде украинского общества. Сделано описание одной из малоизвестных страниц борьбы украинцев за государственную независимость во время Второй мировой войны. На страницах статьи идет речь о боевых действиях между частями (куренями) УПА с превосходящими силами войск НКВД. Автор отмечает, что Гурбенский лес далеко от Умани - в селе Гурбы в Западной Украине. Тем не менее в этом бою участвовали три куреня добровольцев УПА с Умани.

Ключевые слова: *Гурбенская битва, «УПА-Пивдень», «Холодный Яр». Уманицина, Осып Беспалько «Остан», Уманицина.*

Chornomaz B.D. Gurba and Uman.

The article draws our attention to the importance of preserving the historical memory among the Ukrainian society. One of the little-known pages of history of the struggle of the Ukrainian people for independence during World War II is described. It is spoken in detail about the events that took place in April 1944, namely the battle between the subdivisions of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) and the superior forces of the NKVD bolstered by light tanks. The author notes that Gurbensky forest is far from Uman - near the village of Gurba in Western Ukraine. Nevertheless, in this battle there were three guerrillas of UPA volunteers.

Keywords: *Hurbenska battle, «UPA Pivden (South)», Kholodnyi Yar (Cold Ravine), Uman area, Osyyp Bezpalko «Istap», Uman region.*